

ПРИКАЗИ

Миодраг Ранковић

Примљено: 7. 05. 2005.

СРПСКО ОБРАЗОВНО НАСЛЕЂЕ

(Зборник у издању Института за педагошка истраживања
у Београду, 2005. год., приредио Зоран Аврамовић, 325 стр.)

Прилози: Зоран Аврамовић, Реч унапред: просветно наслеђе и вишедисциплинарност; Михаило Марковић, Развој знања у Србији после Првог српског устанка; Никола Поткоњак, Допринос српских интелектуалаца у темељењу и развоју школства у Србији у протекла два века; Владета Тешић, Циљеви васпитања у школама Србије 1804–1941; Александра Илић, Школски систем, наставници и ученици у Србији 1804–2004; Зоран Аврамовић, Друштвене и политичке карактеристике српског образовања и васпитања 1804–2004; Славенко Терзић, Историјско-географска знања о Србима у образовним програмима Србије током XIX и почетком XX века; Љубодраг Димић, Две слике просвете у Србији двадесетог века; Драгомир Сандо, Двеста година православне црквене просвете у партиципацији националног живота и рада у српском народу; Миле Бјелајац, Војно образовање и његов значај у Србији 1804. – 2004.

Прилози у овом зборнику су припремљени за научни скуп под називом »Образовне и васпитне идеје у Србији од 1804. до 2004.«. Оваква књига и од таквих аутора (прилози) заиста приличи организатору скупа и издавачу (ИПИ).

Пред нама је тематски сложена и вишеслојна историја просвете/ школства у Србији током XIX и XX века. Многи универзитетски образовани људи данас, просветни и научни истраживачи, у зборнику ће наћи бројне непознате или мање познате појединости, развојне фазе образовања/ школства и посебну тематику, као што је идеја југословенства, српско образовање у релацијама са европским, историја и географија у наставним програмима XIX и почетком XX века (јављање свести о целини етничког и духовног српског простора), страначке верзије наставних програма, пројекције о континуитету просветне политике, »декретирано југословенство«, промене у третману просвете и положаја просвет

них радника, улога црквено-православне просвете и војно образовање у школама Србије. Судећи по хронолошки и тематски сређеним чињеницама, особеностима и тенденцијама у области образовања, добили смо једну својеврсну енциклопедију. Многе расправе из овог домена од сада неће моћи да заобиђу ово истраживачко и списатељско дело. У томе је права и заслужена похвала – издавачу, уреднику и сарадницима.

* * *

Увидом у прилоге овог Зборника, могу се извести три магистралне линије образовања/ школства у Србији, у протекла два века.

Прва је динамика повећавања капацитета. »Почело је буквално од нуле« (Михаило Марковић) и од »мале« или »народне школе« (укупно око 40), а са првим универзитетом (»Велика школа« са три факултета) – тек при крају XIX века. Данас, Србија има 6 државних универзитета и 5 приватних факултета. У

периоду 1929.-39. године било је око 511.000 средњошколаца; данас је (за школску 2005/06. годину) доступно 58.000 места за упис прве године студија. То су огромне разлике у порасту капацитета и промени образовне структуре становништва Србије, додајући томе и разноврсне профиле образовања (бројност и разноврсност наставних предмета), свакако и капацитете школског простора и учила и др. Али, тек накнадна проучавања треба да покажу стварно достигнуће у односу на упоредне податке других, нарочито западноевропских земаља.

Друга линија је раст државне регулативе и политизација образовања/школства. Почело се од рудиментираних и делимичних регулатива »Попечитељства« и »Хатишерифа«, да би у Краљевини СХС на снази било 37 закона о школству. Овај раст прати политизација просвете, која ће досегнути до »политичке просвете«, закључно са централистичким школским системом и једнообразним идеолошким васпитањем на свим нивоима бившег социјалистичког самоуправљачког друштвеног уређења. Нова варијанта је »страначка просвета«, пошто и овај стратешки сектор подлеже расподели надлежности између страначких коалиционих партнера. Наравно да овакав ток политизације прати и појачана идеологизација, односно »темељна идеолошка трансформација« (израз Николе Поткоњака), с ефектима који се за сада називају и тек ће се показати. И то остаје за накнадна педагошко-психолошка, социолошка и друга проучавања.

Трећа линија је у флукуацијама српске духовности, подразумевајући посвећеност слободарству, етос отачества и сан о уједињењу српског народа. Била је то база »почетног ентузијазма« – с »љубављу према отачеству«, у знаку прегалаштва које истиче и записује Лазар Арсенијевић Баталака, а допуњава својим

упутствима министар Владан Ђорђевић (васпитање у духу »отечествољубља«, »правдољубља«, »богољубља«, »истинољубља«, послушности и покоривања законима и др.). С потоњим кризама и трагедијама у српској дивовременој историји, и ова духовност је доживљавала своје падове и поновно уздицање. Данас је, по свој прилици, једна таква осека, готово у свим кључним компонентама ове духовности, у неизвесностима »куда и како даље у области школства« (Никола Поткоњак). Где и како се истојио некадашњи ентузијазам омладинских радних бригада; има ли још учитеља који наставу и свој усамљенички живот добровољно започињу у некој копаоничкој и хољској забити? Остаје да се види да ли ће садашња »темељна идеолошка преоријентација« моћи да поврати тај некадашњи »почетни ентузијазам«, данас толико потребан Србији; и да ли ће »црквена просвета« изнедрити неког новог Викентија Ракића или ћемо и даље на јавној сцени слушати проповед домаћих проевропских фанариота.

* * *

На почетку трећег миленијума, Србија је поново суочена са неизвесностима. Ове су можда и веће него претходне, током XX века, и, наравно, пројектују се и у области образовања/школства.

На спољашњем плану, Србија је захваћена токовима глобализације и »десуверенизације«, карактеристичним за европску и светску периферију. То је испрва сателитизација (дипломатска, политичка и војна), с преласком у фазу вазалитета (путем убрзане и контролисане приватизације и економске зависности) и стварања окупационих зона (као на Космету и др.). Неизвесност је у могућности да Србија поново западне у положај некадашње балканске аутономне кнежевине.

На унутрашњем плану је, на пример, неизвесност од даљег осипања националног корпуса; од 79% Срба у Србији пре педесет година, 65% регистрованих 2003. године. Свако шесто домаћинство је страначко; 60% становника живи на граници или испод границе сиромаштва; само у београдским општинама - 60.000 избеглих са Космета; пораст спољашњег дуга приближава се укупном бруто продукту, као и поравнање запослених и незапослених лица. Отуда, после свих недаћа (санкције, бомбардовање од стране НАТО, прогон Срба са Космета и из Крајине), присутност масовне депресије и губљења перспективе. Та околност се рефлектује и у образовању. Диплома не гарантује запослење, ни одговарајуће радно место, као ни запослење – пристојну егзистенцију. Нагло и криминализовано богаћење диференцира и ученике по школама и на факултетима. Једни имају кућне наставнике за стране језике, најновије компјутере, колима их довозе у школу, школски распуст проводе на Копаонику, мору или у Грчкој, док другима то недостаје или је само делимично доступно. Једни ће школовање наставити у иностранству, други – остати у земљи; док је првима »отачество« нешто анахроно, другима је судбина. Таква констелација је видна, показујући се често у сублимираним облицима, те се такође намеће као предмет актуелних социолошких, социјано-психолошких и педагошких истраживања.

* * *

У таквим условима, врши се данас она »темељна идеолошка трансформација«, неки је називају »постсоцијалистичка«. У питању је идеолошко уобличавање (»надградња«) друштвеног система насталог после октобарског »великог праска«. Тај систем још није добио (социолошко-типолошку) квалификацију, мада медијски слови као »друштво у

транзицији« или се, у еуфемистички прилагођеној терминологији, означава као »демократски капитализам«, »савремени капитализам« или »тржишни капитализам«. Тако се поступно ствара нова политичко-идеолошка матрица, коју можемо посматрати у неколико аналитичких оквира и модалитета.

Још пре преврата, у периоду опозиционог деловања, заматнут је нови политички вокабулар, наравно, најпре онај стигматски (»комунистичка деспотија«, »педесет година мрака«). Напореда је следила »терминолошка лустрација« тј. редукација целог социјалистичко-самоуправљачког реторичког комплекса, упоредо и експанзија »демократије« и предиката »демократски«. Тако је вокабулар политичког плурализма потпуно овладао медијима, а онај марксистички и социјалистички измештен у историју.

У беочугу ове идеолошке преоријентације је трансфер вредносних образаца грађанског друштва: реафирмација индивидуалитета (слободна и аутономна личност), с разликовањем приватне личности од грађанина (држављанина), припадника етноса и »етоса према себи«. »Цоме бацк« либерализма у његовом најширем значењу уперен је првенствено против фундаменталних вредности марксизма, највише против колективизма (као подлоге ауторитарности и конформизма) и идеје егалитаризма (као подлоге за социјалну стагнацију). У апликативном делу, ова вредносна матрица је данас сложена у синтагме актуелне европске интеграције, као што је »заједништво грађана« (Dominique Schnapper, *La communauté des citoyens*), изградња мултиетничког друштва и тзв. »културни плурализам«. Напослетку је системска примена ове вредносне окоснице у економском либерализму (слободно тржиште, слободан промет радне снаге, робе и капитала), апотеоза приватне својине (»приватна својина као светиња«) и

конкуренције (иницијатива и предузимљивост, као покретачи напретка), тиме и легитимитет социјалне диференцијације, стицања и богаћења.

* * *

Зоран Аврамовић, приређивач овог Зборника, навео је у свом прилогу низ питања из домена актуелних школских знања, образовања и васпитања под утицајем политике, аутономије (демократизације) образовања и др. У тим тематским оквирима разматрају се и нека посебна питања, као о »наддетерминанти« у релацијама државе и нације, судбини идеје југословенства, српском образовању прилагођеном европском, социјалним неједнакостима у контексту образовања и васпитања ученика, образовању између традиционалног и модерног и др. Овако доста широк аналитички спектар (још и шири у другим радовима, у књизи »Држава и образовање«, 2001.г.) може се актуализовати, и свакако треба, када је у питању одржавање кохеренције између знања (»унутрашње логике знања«, Михаило Марковић) и васпитања.

Постоцијалистичка идеолошка трансформација појачава »страначку просвету«, данас нарочито с новим »историјским слагалицама«. Преиначава се историја НОБ (1941–1945. год.) и период распада СФРЈ, такође и токови грађанског рата на простору бивше Југославије, запостављајући, при томе, удео страних сила; дају се различите оцене о Дејтону и Рамбујеу. Неке историјске пројекције и периодизације још нису верификоване; на пример, изведена су четири генерацијска погледа на педесетогодишњи период (антисталинистички, шездесетомашки, антикомунистички и »генерације позних патриота«); класификациона одредница 3. Ђинђића »репресивно-демократског плурализма«; треба сачекати шта ће рећи историчари за нове периодизације у историји Срба после Првог ус-

танка (поготово ако те периодизације лансирају неисторичари); некадашња »социјалистичка модернизација« прекрштена је у »мешавину традиционалних и комунистичких вредности«; вековни сан о уједињењу свих Срба анатемисан је као прародитељски грех »Велике Србије«, да би, потом, био премештен у »рајски врт« Уједињене Европе; једна иста (почетна) фаза постсоцијалистичког развоја квалификује се као »мафијашко-лоповски«, »дивљи« и »демократски капитализам«; неки догађаји, као што је НАТО бомбардовање или вишегодишња блокада Србије, прескачу се с лакоћом, као да је у питању поточић, а не »цунами« великих и моћних западних сила; неке значајне чињенице се прећуткују, као што су донације Конгреса САД домаћој опозицији и власти у Црној Гори, ради рушења Милошевићевог режима у Србији; нека збивања у центру актуелне политике су под ембаргом, као што је листа услова које је званична Србија прихватила ради приступања »Партнерству за мир« и пријема у ЕУ. Могу се очекивати покушаји и притисци да се овакви садржаји инфилтрирају у наставу и школску литературу, а неки, једноставно, елиминишу. Такав је случај с марксизмом: изгледа да је једноставније да се прећути, него расправља о његовом теоријском и идејном наслеђу.

* * *

Сигурно је да ће неке од ових неусаглашености и неверификованих претпоставки бити отклоњене у наредним проучавањима и с тзв. »историјском дистанцом«. Али, Србија данас, бар када је у питању њено образовање и васпитање, мора да превазиђе постојеће стање, које неки оцењују као »стање духовне устајалости и душевне тупости«. Србија не може да чека новог Доситеја, који ће доћи из Трста да покрене школство, нити европске емисаре, који ће то школство

преусмеравати. Она има двовековно искуство о томе и то је евидентно у зборнику »Два века образовања у Србији«. Нови тонус у образовању и васпитању мора да почива не на елиминацији, него на повезивању традиционалног и модерног, колективног и индивидуалног, етничког и мултиетничког, централистичког и децентралистичког, обавезног и изборног, итд. Уз то, држава мора да материјално боље обезбеђује школство (ако не с трећином буџета, као што чине Јапанци, онда бољим материјалним положајем свих актера у просвети и науци). То је уједно и прва претпоставка »демократског образовања«. У даљем, као демократско тј. аутономно, значи постојање

организационо-институционалне регулативе, као ситема резистенциј⁵ према притисцима »политичке просвете« тј. да таква просвета не постане владајући систем, крајње идеологизован и политизован, јер би то значило замену једне идеолошке матрице за другу. Идеологизација, у смислу одсуства оне »унутрашње логике знања«, између осталог, ствара амбивалентне, конформистичке и каријеристичке личности, на које наше друштво не може рачунати ни за будућност, нити за садашњост.

